

Sto osm metrů zvrhlosti

Klikaté dějiny jedné německé ulice. Literární reportáž z Brém od Vratislava Maňáka odemykáme u příležitosti nominace článku na Česko-německou novinářskou cenu 2021.

Vratislav Maňák (nar. 1988) je spisovatel a novinář. Vystudoval žurnalistiku na Univerzitě Karlově, pracuje v České televizi. Je autorem povídkové sbírky *Šaty z igelitu*, románu *Rubikova kostka* a několika dětských knih.

Mischung

„Je to Mischung,“ řekli by v Brémách, když by se člověk začal pít po tom, proč mohla jedna ze zdejších ulic dráždit i ty nejvyšší politické kruhy v Německu.

„Je to Mischung,“ krčili by rameny a svou odpověď doplňovali shovívavým úsměvem, jaký se objevuje pokaždé, když mluvíte o rozmařilém chování někoho blízkého.

Mischung. To slovo znamená směs, míchanici, koktejl, neučeným uším zní trochu jidiš a může snadno evokovat cosi neústrojného, málem podřadného a jistě bez jednotící ideje a vkusu. V případě domů na Böttcherstrasse ale takové asociace působí moc příkře. Jednotící idea zde totiž od počátku byla — jenom se pokaždé snažila přizpůsobit poptávce doby.

Pravé umění

„Když se o zdařilém uměleckém výkonu prohlásí, že je to skoro tak dobrý, jako by vznikl před devatenácti sty lety, můžeme být právem hrdí.“

Začíná dvacáté století, Německé císařství si razí cestu k pozici světové velmoci a jeho panovník se nebojí ventilovat své estetické názory. Pro umění má slabost od mládí, se štětcem si krátí i dlouhou chvíli v úřadu, k dobrému dává, že kdyby nebyl císařem, stal by se z něj sochař, a když se v Berlíně otevře Pergamonské muzeum, nadiktuje celé zemi svůj vkus jako závaznou doktrínu.

Mischung, foto: Vratislav Maňák

Pravé umění, dává se Vilém II. slyšet, dodržuje odvěké zákony krásy a harmonie, snaží se napodobit starověk a v německém lidu pěstuje ušlechtilé ideály. Dílo, které tato kritéria nedodržuje, propříště

už nemá být považované za umění, ale pouze za řemeslnou práci a předmět obchodu.

Vládnoucí rod Hohenzollernů má image úzkoprsých zpátečníků, pro něž jsou vrcholem estetiky barvy na vojenských uniformách, a nakonec i kulturní výnos posledního německého císaře mění umělce v politruky — tuží a sjednocují národ kolem jeho udatné minulosti.

Když nad hamburským přístavem vztyčí sochu kancléře Bismarcka, má sice knír střižený podle dobové módy, jenže v ruce drží meč a oblečený je v kyrsu.

Na kraji Lipska budují monumentální pomník, který chce oslavit porážku Napoleona ve zdejší bitvě národů. Pompézní germánská svatyně ovšem vypadá jako oslava národa jediného.

V durynských horách vyrostě osmdesátimetrová věž podobná mauzoleu, které dominuje socha středověkého císaře Fridricha Barbarossy. Pověst praví, že zemi vyjede na pomoc, až bude národu zle.

Oficiální umění vilémovské éry šlechtí v Němcích brannou hrdost a rytířského ducha.

Böttcherstrasse

Hanzovní město Brémy v téže době platí za německou bránu do zámoří a k jeho nejváženějším patriciům patří Ludwig Roselius: předsedá výročním zasedáním podnikatelů a rejdařů, skupuje gotické sochy, starožitnosti z baltských přístavišť i líbivé regionální výjevy od malířů z umělecké kolonie v blízké vesnici Worpswede.

Všestranně dbá o dobrý stavovský vkus.

Vedle toho také obchoduje s kávou. Jen v prvních pěti letech nového století zakládá filiálky v Hamburku, Vídni i v Londýně... a na rozdíl od jiných brémských měšťanů budí dojem, že je nejdřív byznysmen a teprve poté zemský patriot.

Jako soukromník může sbírat starožitné hodinové strojky, firemní plakáty si však nechá navrhnout v minimalistickém duchu od dadaistického výtvarníka. Do privátní sbírky sice pořizuje renesanční nádoby, reklamní sběratelská alba ale zadá vypracovat skupině expresionistů... modernity se není třeba štítit, když může vynášet.

Ke skutečnému průlomů ho přivede až smrt. Když Roseliův otec krátce před svými šedesátinami zemře na srdeční zástavu, vysvětlí lékaři jeho náhlé úmrtí nadměrnou konzumací kofeinu — a dědic obchodnické živnosti čtyři další roky vyvíjí technologii, která má podobná rizika odstranit, aniž by se zákazníci museli svého oblíbeného nápoje vzdát.

Píše se rok 1906 a v Brémách se začíná prodávat první bezkofeinová káva na světě.

„Vždy neškodná!“ hlásají slogany.

Do deseti let se z firmy Kaffee HAG stane společnost s globálním dosahem a z jejího majitele jeden z nejbohatších mužů Německa; nic na tom nezmění ani světová válka. Teď se ale píše rok 1906 — a Roselius přemýšlí nad potenciálem Böttcherstrasse.

Úzká ulice v centru Brém spojuje hlavní náměstí s nábřežím řeky Vezery a ambiciózní podnikatel si tudy krátí cestu od burzy do firemních kanceláří. V chůzi pravidelně mívá i typický měšťanský dům se stupňovým štítem z červených cihel, jaké jsou ještě dnes k vidění od Gdaňsku po Amsterdam. Objekt je zanedbaný, ale s pětisetletou historií a Roselius se ho rozhodne koupit pro své obchody. A to je teprve začátek.

Pokračuje rok 1906 a v Paříži vzniká ženský autoportrét pojatý jako akt — první svého druhu v dějinách. Jeho autorkou je třicetiletá Paula Beckerová, opomíjená worpswedská malířka, která na Seině utekla od chmurné zimy v severoněmeckých slatích. Mimo domovský kraj ji

prakticky nikdo nezná a ona se nyní portrétuje jako těhotná, ačkoli žádné dítě nečeká, a je při tom do půl pasu nahá. Činí tak v naprostém rozporu s dobovou prudérií a také o čtyřicet let dřív, než se podobným způsobem ztvární Frida Kahlo — na rozdíl od ní ale zůstane Beckerová po celý život přehlédnutá. Inspiruje se sice u Gauguina, zjednodušuje formu, zesiluje sytost i kontury, intuitivně směřuje k avantgardě, za „tetu expresionismu“ ji ovšem kritika označí až po její smrti.

Dál trvá rok 1906 a Adolf Hitler se vydává na první cestu do Vídně. Také on sní o úspěchu na uměleckém poli, na rozdíl od Beckerové ctí i sošný kánon císaře Viléma, jenže při pokusu o zápis na vídeňskou Akademii výtvarných umění pohoří.

Nic z toho spolu v tuto chvíli ještě nesouvisí.

Tři T

TRAGÉDIE. V roce 1914 vstoupilo Německo do války a v roce 1918 válku prohrálo, aniž by protivníci dobyli jeho území. Rozklad bojové koalice, vzpoura demoralizovaných námořníků, celkové vyčerpání a vnitrostátní pokusy o bolševickou revoluci však donutily císařské velení přistoupit na klid zbraní dřív, než bude země poražena na hlavu. Záhy se uchytlí smyšlenka, že demokratičtí politici, komunisté a Židé sjednaným příměřím vrazili armádě kudlu do zad — porážka, k níž Německou říši dovedli její generálové, totiž znamenala potupu tak nepochopitelnou, že ji svedla vysvětlit leda lživá fáma.

TRAUMA. Německo válku nevedlo samo, stalo se však jejím hlavním viníkem a za klid zbraní má zaplatit vlastní důstojností. Mírové podmínky, které si vítězové diktují na konferenci ve Versailles, jsou tak tvrdé, až se zdají nestoudné:

Země přijde o území na východě i na západě. Císař, který uprchl do holandského exilu, má být souzen jako válečný zločinec. Druhdy obávaná armáda musí sama zlikvidovat vlastní výzbroj — a nadiktované limity ji propříště zneschopňují tak, že když vojáci trénují s tanky, smějí použít jenom dřevěné makety potažené plátnem.

Krom toho musí Berlín platit odškodné. Reparace v dnešní hodnotě odpovídají jednomu bilionu eur a jsou rozpočítané až do konce století. Když není peněz dost, konfiskují vítězové německé lokomotivy i námořní lodě. Když ani to nestačí a země nedodrží splátkový kalendář, obsadí Francouzi výdělečné průmyslové zóny na Rýnu. Rozviklané poválečné hospodářství to vrhne do nejprudší inflace v dějinách.

TENZE. K prosperitě zemi nasměrují teprve reformy ve čtyřicetém roce. Relativní klid trvá dalších pět let a v Německu se dnes této periodě přezdívá zlatá dvacátá. Jde o mytizovaný čas křehké demokracie a kulturní a vědecké progrese. Mytizovaný proto, že vedle sebe celou dobu existují přinejmenším Německa dvě:

Jedno věří nové republice. Druhé truchlí za staré císařství.

Jedno chodí do městských kabaretů. Druhé zasedá v pivnicích.

Jedno přeje kreativní avantgardě. Druhé souzní s konzervativním establishmentem.

Jedno pobízí k modernitě. A druhé má strach ze změny.

Výsledné pnutí tvoří třaskavou směs.

Böttcherstrasse

Transatlantické lety dosud neexistují a nejrychlejší cesta ze Spojených států amerických na starý kontinent vede po moři. Za čtyři dny, sedmáct hodin a čtyřicet minut vystupují pasažéři v brémském přístavišti v ústí Vezery, šedesát kilometrů od centra města; Brémy tvoří spolu s Antverpami a Rotterdamelem hlavní uzel zaoceánského tranzitu, a protože po válce připlouvají američtí návštěvníci stále častěji, Ludwig Roselius toho hodlá využít.

V roce 1921 povolá sto padesát dělníků a řemeslníků, aby mu opravili jeho měšťanský dům v Böttcherstrasse.

O rok později koupí celou uliční řadu — jde o levou část ulice ve směru od náměstí k nábřeží.

O dva roky později přemluví městskou radu, aby mu postoupila i protější, pravou stranu. To už vlastní Böttcherstrasse celou. A vyjma rekonstruovaného domu ji také nechá celou strhnout. Nová doba si žádá nové prostředky.

Ludwig

Roselius, foto: Museen Böttcherstrasse

V čem Roselius vyniká, je umění propagace a posouvání možností reklamy. Už před válkou ho ke spolupráci s talentovanými výtvarníky pobídla francouzská praxe, kde se reklamě upsal i Toulouse-Lautrec. Jako invenční promotér chce nyní pro marketing angažovat vedle výtvarného umění i architekturu — a sto osm metrů dlouhou ulici proměnit v reklamní plochu a turistickou atrakci zároveň.

Vedení města slíbil, že v nové Böttcherstrasse vznikne komplex muzeí, uměleckých ateliérů, řemeslných obchodů, společenských sálů i restaurací. Jedná se o stejnou ideu, s jakou na druhé straně Atlantiku vyrostlo Rockefellerovo centrum, jenže Roselius ji realizuje o celých pět let dřív — a navíc v souladu s místním vkusem. V srdci přístavního města, nechává se slyšet, má vyrůst „živý příklad velkorysého sponzorství a hanzovního životního stylu“.

Böttcherstrasse dnes tvoří sedm cihlových domů, čtyři na levé a tři na pravé straně. A zde se proměna začíná.

Novému nárožnímu domu se přezdívá HAG-Haus. Jeho štít dává Roselius osadit sochami postav z městských pověstí, v interiérech zřídí řemeslné obchody, salonky pro Kaffee HAG i degustační místnost vyzdobenou modro-bílými vlámskými kachlemi. Podává se káva bez kofeinu.

Sousední objekt nese jméno svatého Petra. Apoštol je městským patronem, jeho klíč mají Brémy i ve znaku, a protože byl rybářem, Roselius si zde kromě vinárny a společenského klubu přeje také restauraci s rybími delikatesami.

Projektu třetího domu se ujme osobně. Z četby Defoeova dobrodružného románu ví, že otec slavného trosečníka patřil k brémským obchodníkům; na počest fiktivního rodáka proto stavbu pojmenovává Dům Robinsona Crusoe a pro její vzhled se nechá inspirovat hrázděnými domy v nedalekém Hannoveru, kde byl svého času v učení. V přízemí vznikne podniková prezentace Roseliova kaka, v patře salon s obrazy jeho oblíbeného malíře, parter je osazen akvárii. A to zdaleka není všechno.

Opravený dům v protější řadě magnát neskromně přejmenuje na Roselius-Haus. Vystavuje v něm privátní kolekci regionálních starožitností.

Sousední sklady dává přebudovat od podlahy po strop. Sídlo zde najde banka, která firmě jistí zámořské obchody. Objekt se jmenuje Dům zvonkohry, protože mezi jejími štíty nechá Roselius rozvěsit třicet modrých zvonů z míšeňského porcelánu. Každý z nich je velký jako džbán, a když vyhrávají, odklopí se falešné zdivo vedlejší věžičky a ve výšce nad zahraničními návštěvníky se roztočí orloj. Na deseti zlacených deskách defilují dobyvatelé oceánů — od Vikingů po projektanty vzducholodí.

Německem tepou dvacátá léta, zvonkohra cinká a ze zanedbané brémské ulice se pod rukama invenčního podnikatele stává turistická vábnička i komerční lunapark. Jenomže v tu dobu se Roselius začne trochu nudit.

Svobodné umění

Nová ústava stanoví, že umění je svobodné a osvobozené od cenzury. Propříště už se o ně nestará císař; jediný, komu podléhá, je ministerský úředník — a protože jde o vzdělaného kunsthistorika, kulturní kvas odmítá jakkoli regulovat. Navíc přeje mladým tvůrcům.

Impresionismus stál na viděném dojmu. Realitu zachycoval tak, jako by se odrážela v hladině rybníka. Nová umělecká generace však nestojí o zrcadlení, a místo toho ventiluje svá emoční pnutí. Pod jejich vlivem se skutečnost nepřírozeně zbarvuje, deformuje a křiví, hroutí se perspektiva a tváře se mění v grimasy — pokud se z nich rovnou nestávají atavistické masky. Útočiště před tísní moderní civilizace totiž mohou nabídnout leda primitivní světy, ať už jde o Tichomoří, nebo zapadlé venkovské oblasti.

Dům Pauly Beckerové, foto: Vratislav Maňák

Po cestě, kterou sledovala i Paula Beckerová, jdou nyní početné výtvarné kruhy z Drážďan a Mnichova. Expresionismus je jediný umělecký styl, který v zemi kdy vznikl, a když najde uplatnění i v místním němém filmu, stává se z něj neformální vizuální kód mladé republiky — a současně i synonymum pro všechno moderní.

Není divu, že poté, co zemře první německý prezident, uctí v Dortmundu jeho památku právě expresionista.

Autorem ostře řezaného památníku z bronzu a pískovce je Bernhard Hoetger — ambiciózní sochař, který jako první rozeznal talent Pauly Beckerové, při setkání v Paříži podnítil její kuráž, a když předčasně zemřela na embolii, nárokoval si také řadu jejích obrazů jako honorář za tento tvůrčí stimul.

Po malířčině vzoru přesídlil do Worpswede a po léta se dává považovat za její spřízněnou duši, ačkoli se jejich umělecká blízkost omezuje jenom na několik pařížských chvil a navíc: zatímco Beckerová pracovala v izolaci a proti většinovému vkusu, Hoetger se zdatně chytá každého trendu, na němž právě panuje konsenzus většiny.

Na začátku století byla v kurzu estetika Dálného východu a Hoetger vytvářel alegorie z majoliky inspirované Čínou. Potom císařství vstoupilo do války a on skicoval bojový památník ve tvaru orlice. Když se v Brémách pokusili ustavit bolševickou republiku, vytvořil sochy zbídačených dělníků. A jakmile se k uměleckému bontonu přiřadil expresionismus, přijal za vlastní i ten — a kromě prezidentského reliéfu ho promítl i do architektury.

Na kraji Worpswede si v poválečných letech postaví mohutnou vilu, ve které zkombinuje obvyklou doškovou střechu s pokřivenými liniemi a výzdobou jako od kmenových kultur. Ve stejném duchu pro městečko vyprojektuje také galerii s kavárnou, jejíž prohnutý štít připomíná indiánskou chýši. A v téže době se již přátelí i s Ludwigem Roseliem, který do ateliérů zdejších malířů pravidelně zajíždí za sběratelskými nákupy.

Hoetger je umělec, praktik i fantasta.

Roselius mecenáš a odvážný investor.

Jejich zájmy se prolnou nad pozůstalostí Pauly Beckerové.

Böttcherstrasse

Velká válka vyvedla ženy z kuchyní do ulic. Nyní pracují, volí, emancipují se a brémský obchodník je u toho vidí. Vedle kávových výrobků pak chce v Böttcherstrasse postavit na piedestal i jejich talent: otevře první muzeum ženské malířky na světě.

Až do příchodu Pauly Beckerové neexistoval umělec, který by zachycoval pravdu, prohlašuje. I velcí tvůrci od da Vinciho po van Gogha se o pravdu jenom pokoušeli, „ale byla to teprve jedna žena — naše Paula! —, která hledala velikost v jednoduchosti“. Paula Beckerová, soudí Roselius, je „malířka pravdy“.

Dokud žila, Roselia její plátna nijak nezajímala, přestože díla jiných worpswedských tvůrců nakupoval ve velkém už za časů císařství. K přehlédnuté umělkyni ho přivedl teprve Hoetger, a snad aby zažehnal dosavadní deficit, jen v sedmadvacátém roce pořídí zámožný mecenáš dvanáct Pauliných obrazů. Od malířčiny dcery nakonec koupí i polonahý pařížský autoportrét.

Jak s obrazy zesnulé naložit, je brzy zřejmé — a Bernhard Hoetger souhlasí, když má své jméno znovu spojit s odkazem výtvarné průkopnice. Nevadí ani to, že je mnohem víc sochař než architekt. Roselioví se navíc dosavadní vzhled Böttcherstrasse znelíbil; pravou řadu domů dal postavit v duchu měšťanské gotiky a renesance. Jde o poctivou architekturu s podloubími a trojúhelníkovými štíty, o progresivním elánu zlatých dvacátých let ovšem ničím nesvědčí, a navíc hrozí nezáživnou monotematicností. Změnit to má právě zakázka na Dům Pauly Beckerové.

Budova, která pojme výstavní sály a současně nabídne obchodní prostory drobným řemeslníkům, by na zelené louce vznikala dva až tři roky. Hoetger na ni má jen pár měsíců, a navíc musí využít základy stržených domů i městské zdi. Ve velkém tak dělá to, co umí nejlépe — hněte hmotu.

Na komplikované parcele proti Domu HAG vytváří galerijní palác s organickými tvary, plastickou cihlovou fasádou, nádvořím a hravou fontánou s figurkami brémských muzikantů. Vstup vede z křivolaké pasáže, která se podobá grottě, schodiště osvětluje obrazec z luxfer, vyhlídkovou terasu stráží busta čarodějnice z worpswedských slatí. Objekt korunuje dvojice kruhových věží s vejčitými kupolemi.

Dům Pauly Beckerové se poprvé představuje v červnu 1927, v den Roseliových triapadesátých narozenin, a jeho slavnostního otevření se účastní špičky německé politiky včetně předsedy parlamentu a někdejšího kancléře. Odborná veřejnost ovšem ve svých soudech váhá. Velkorysý záměr investora oceňuje, stejně tak projekci expresionismu do architektury, dráždí ji ale Hoetgerova výstřednost, která se podle jejího soudu až příliš podobá filmovým kulisám jako z Kabinetu doktora Caligariho.

„Jestli je stavba hezká, nebo ošklivá, jestli je uznávaná, nebo haněná — to je zcela vedlejší,“ reaguje na uměleckou kritiku Roselius. Rozruch, který jeho podnikatelský projekt vyvolává, ho zatím ještě nestresuje, ale těší, a Hoetgera nechá vytvořit i mohutný vstupní portál s kovovým ornamentem a abstraktní cihlovou plastikou ve tvaru obráceného T.

Později sice reliéf projde úpravou, ještě dnes ale může každý příchozí nabýt dojmu, že před ním stojí vysoká hradba zdi — a že na světlo vstoupí teprve za branou Böttcherstrasse. A toto světlo brzy získá i podstatný ideologický náboj.

„Opětovná výstavba Böttcherstrasse je pokus myslet německy,“ prohlašuje Roselius v jednu chvíli a ve druhou dodává: „Nestavím Böttcherstrasse kvůli Brémám. Chci znázornit, že z rozkladu a špíny musí povstat čisté a silné Německo, pokud se spojí pravda a smělé dílo.“

Reklamní prostor Kaffee HAG nemá sloužit pouze zahraničním hostům. Od začátku je určen i domácím návštěvníkům, a ty je potřeba přesvědčit o tom, že německá budoucnost a národní hrdost nejsou ztraceny po prohrané válce, ponižujících reparacích a ani v hospodářské recesi.

Odkazy na hanzovní minulost, prezentace regionálního umění i snaha zobchodovat dobové pokrokářské tendence tvoří barvitý, ale stále neúplný koktejl, protože na konci dvacátých let se k němu hlasitě

přidávají ještě Roseliovy názory na svět, ve kterém žije. A výstřední jsou i na dobové poměry.

Obchodník s kávou čte nejprve etnocentrický spis o Rembrandtovi. Holandský malíř je v něm prezentován jako umělec z dolního Německa, regionu na baltském a severomořském pobřeží, kam spadají i Brémy. Spis praví, že zdejší obyvatelé jsou nejušlechtilejšími lidmi na světě, a k obrodě německví postačí, když se umělec inspiruje jejich venkovskou ryzostí. Tak to prý udělal barokní mistr — a mecenáš se domnívá, že po něm i Paula Beckerová.

Potom Roselius dostane do rukou práci filozofa Hermana Wirtha. Myslitelova obskurní stať situuje bájnou Atlantidu na daleký sever a považuje ji za pravlast německých Árijců. Po zániku ostrova měli roznést svou vysokou kulturu do starověkého Egypta, Řecka i Říma, a stanout tak na úsvitu dějin celého lidstva.

Wirthova bizarní koncepce uchvátí magnáta natolik, že ji přijme za vlastní a vytvoří z ní zastřešující myšlenku pro své osvětové snahy, které už beztak prosytil vilémovským národovectvím a vírou v německou výlučnost. Dlužno dodat, že v tomto není sám; nad zemí se s hospodářskou krizí osmadvacátého roku znovu smráká a frustrované obyvatelstvo naslouchá i vychýleným názorům, pokud povzbuzují národní kuráž.

Dům Pauly Beckerové, foto: Vratislav Maňák

Je rok 1929, v Böttcherstrasse zůstává poslední neobsazená proluka a nyní na ní roste hold dolnoněmeckému atlant'anství.

Hoetgera Roselius získá pro nový projekt snadno. Oba muži jsou obchodní partneři a sochař sám nemá k hledání praněmecké kultury daleko, protože germánské ornamenty využíval i na netradičních stavbách ve Worpswede. Teprve stavbou domu Atlantis ale překonal sám sebe.

Místo snového expresionismu zvolil ty nejmodernější formy, které se nabízely. Pro konstrukci použil systém železných pilířů, a aby stavba případnou plochou střechou nenarušila ráz okolních uličních štítů, zohnul je do ladné paraboly vyplněné velkorysou mozaikou z bílého a modrého skla. Po točitých železobetonových schodech tak může

návštěvník vystoupat až do klenutého společenského sálu v podkroví, jenž se podobá střídme kapli a kterému dominují dva elegantní zlatavé kotouče.

Jde o prvotřídní ukázkou Style Moderne a slova uznání nachází ještě u soudobých kunsthistoriků. Problematické je jí teprve fakt, že ambiciózní sochař přijal investorovo ideové zadání za své a naplnil jím objekt od vchodu po krov:

Vzor střešní výplně odkazuje k runám a gongy ke germánskému kultu slunce.

Stěny „Nebeského sálu“ zdobí jména významných Němců a Roselius zde hostí kongresy o nordické rase.

Mohutné schodiště ze zšeřelého přízemí k prosvětleným výšinám má symbolizovat, jak se Němci znovu vynořují z hlubin rodné Atlantidy — přesně tak, jak tvrdí Wirth.

U vstupu z ulice stojí tři mohutné dřevěné pilíře pobité mědí. Odkazují ke třem bohyním osudu, jak o nich píše severský epos Edda.

Pilíře podpírají rovnoramenný kříž zasazený do kruhu. Jde o Strom života a sahá až ke střeše.

Na kříži visí mužská figura s rozpaženýma rukama a umrlčí hlavou. Navzdory očekávání se nejedná o Krista. Ukřižovaným je tentokrát mytický bůh Ódin.

Projekt brémské Böttcherstrasse se završuje stavbou, která snoubí estétské art deco s pangermánskou mystikou, a Ludwig Roselius, ten reklamní kouzelník a obchodnický stratég, ventiluje svá spirituální pnutí. Veřejně prohlašuje, že v Kristův židovský původ nikdy nevěřil. Ježíš byl podle něj ve skutečnosti Teutonem, „který díky germánské čistotě přinesl pořádek do světa, jenž byl rozbitý tak, jako je dnes svět bolševismu“.

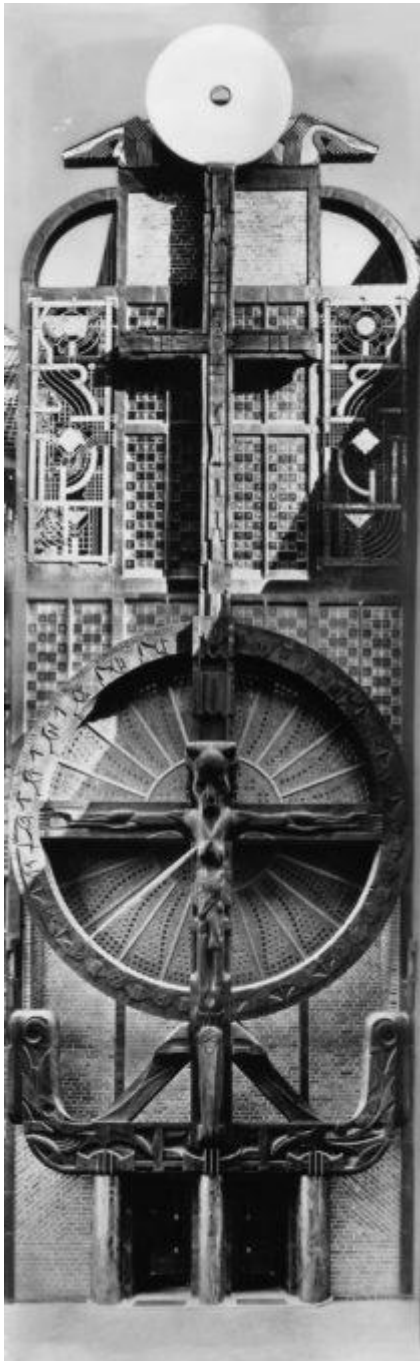
Tři T

TEUTON. Starověký kmen Teutonů je hrdinou romantických bájí. V dolnoněmeckém lese, který se podle něj dodnes jmenuje Teutoburský, porazil na začátku letopočtu početné římské legie a založil tím mýtus národní udatnosti. Příběh germánských válečníků využívalo už hohenzollernovské císařství, když verbovalo proti nepřátelům říše, a nezapadl ani později, protože co je teutonské, je nejenom odvážné, ale také ryze německé a oproštěné od cizích kulturních vlivů.

Teutonským vzorem se opájí i národněsocialistická strana vedená antisemitským radikálem Adolfem Hitlerem. Na plakátech potom voličům slibuje pevné řízení, které zvrátí versailleskou mírovou smlouvu a skončí s rozkladnými kosmopolitními vlivy. A přeškrtnává rudou i Davidovu hvězdu.

TURBULENCE. Meziválečné Německo trpí chronickou nestabilitou vládnutí. Za čtrnáct let se u moci vystřídá dvacet kabinetů, které zemi nejprve spravují díky parlamentní většině a později jenom s pomocí prezidentských dekretů. Sestavení funkční koalice je totiž začátkem třicátých let stále obtížnější — ekonomiku znovu svírá recese, strany se neshodují na jejím řešení a s radikálními formacemi spolupracovat nechtějí. Jenže: Čím častěji občané volí, tím silnější hlas extrémům dávají. Stačí, že jim slíbí práci, chleba a změnu.

Na podzim dvaatřicátého roku vítězí nacisté ve druhých volbách v řadě.

Strom života na domě Atlantis, foto: Museen

Böttcherstrasse

TOTENGRÄBER. Země se ocitá v paralýze. Na tahu je prezident, veterán světové války, který pomohl šířit fámu, že za německou porážkou stáli demokraté spolu s komunisty a Židy. Nyní má demokracii zachránit — a odmítnout nacistické nároky na kancléřský úřad. Zprvu opravdu váhá, jenže je nemocný a starý, a naivní křesťanští konzervativci mu navíc slibují, že nacisty ve vládě dovedou ohlídat.

Adolf Hitler se stane říšským kancléřem v lednu 1933.

V srpnu následujícího roku se nechá prohlásit za führera.

Pro křehkou republiku funguje v první řadě jako hrobař.

Böttcherstrasse

Doba se začíná podobat rozkošné báčorce. Strádající země získává vůdce, který slibuje, že naplní její rytířské sny, a nad Brémami bdí excentrický monarcha; zahraniční tisk o Roseliově píše jako o nekorunovaném králi města a z jeho Böttcherstrasse se na novinových stranách stává obohacující pamětihodnost, zázrak, nejunikátnější třída světa a pohádková ulice.

Jde o svéráznou pohádku, Mischung, v němž se setkává čarodějnice z blat i Ódin, svatý Petr i Atlantida, obchod s kávou a árijské runy, měšťanská renesance a art deco, Paula Beckerová a Robinson Crusoe. Jenže Král Ludwig (průmyslníkovi tak přezdívají i místní) je panovník, který si zakládá na pestrosti dvora.

Blouznivého filozofa Wirtha hostí jako mesiáše, ale nad oblíbeným worpswedským malířem Vogelerem drží ochrannou ruku i ve chvíli, kdy začne hlásat revoluční komunismus. S vyhnaným císařem Vilémem si klidně zahraje tenis, ale hovor zdatně zapře i s jeho prezidentským nástupcem. Audience udílí bez rozdílu.

Na nacistické převzetí moci reaguje subtilně. Vydává aktualizovanou verzi svých pamětí a v ní připomíná, že nacistického kancléře poznal už na začátku dvacátých let. „Vlivu tohoto vzácného člověka nelze uniknout,“ rekonstruuje dojmy z prvního setkání. „Zápal jeho duše a čistota citů, které chová pro německou věc, jsou povznášející.“

Ve čtenářích snadno vzbudí dojem, že se s novým vládcem Německa zná dlouhé roky, co víc, že si s ním rozumí. Je tady ovšem jedna potíž: Hitler tehdy žádal o příspěvek pro vznikající nacistickou stranu.

A Roselius mu žádné peníze nedal.

Árijské umění

„Z krve a rasy se znovu stává zdroj umělecké inspirace.“

Hitler je v kancléřském úřadu teprve dva měsíce, a už začíná korigovat kurz německého kulturního života. Sen o malířské dráze mu sice před čtvrtstoletím zhatili vídeňští akademici, když ho odmítli přijmout do kurzů malířství, o vášně pro výtvarné umění ho ale nepřipravili; i jako předák NSDAP se považuje za nedoceneného génia s vytríbeným jemnocitem a pro své estetické preference nyní hodlá nadchnout celou Německou říši.

Národní socialismus se zformoval v Mnichově a Hitler hned zkraje vlády rozhodne o tom, že v „rodném městě hnutí“ vznikne výkladní skříň nacistického umění.

Dům německé kultury měří na délku přes sto metrů, kasárenské průčelí lemují jednadvacet mohutných sloupů, fasádu kryje dunajský vápenec, interiéry jsou z mramoru. Strohý galerijní projekt variuje imperiální klasicismus, a aby ho bylo z čeho zaplatit, skládají kapitáni německého průmyslu štědré příspěvky až do výše tří milionů marek — to vše jako dar ke kancléřovým narozeninám. Na seznamu velkorysých gratulantů se objevují známí sponzoři NSDAP — Opel, Siemens i Krupp — a tentokrát také Ludwig Roselius.

Jaká je mnichovská galerie, takové má být celé říšské umění. Hitler si cení hlavně oficiální tvorby ze závěru devatenáctého století a stejně jako za vlády Hohenzollernů zní i teď ze sídla německé moci poptávka po epigonském plnění antických mustrů. Žádá se realismus, ovšem pouze takový, který bude dostatečně honosný, hrdinský, sošný a nově i s křiklavým ideovým přídechem. Dosavadní práce expresionistů takovému zadání ovšem neodpovídá ani přibližně.

Němečtí kurátoři budou po válce uvádět, že se řada výtvarníků pod tlakem doby uchýlila do vnitřního exilu. Zejména v prvních letech

Hitlerovy vlády ovšem není zcela jisté, zda šlo o exil před nacisty, nebo před sebou samými.

Maxe Pechsteina ve dvacátých letech proslavily gauguinovské výjevy života na pacifických ostrovech. Nyní pro odborářskou centrálu skicuje silácké kováře pod hákovým křížem.

Emil Nolde, hvězda expresivní krajinomalby, veřejně přísahá věnost Hitlerovi a mocně se snaží přesvědčit o tom, že je nordickým umělcem par excellence.

Z Bernharda Hoetgera se stal přesvědčený nacist a jako takový ctí dobového ducha obzvláště horlivě. Hitlerovci mají slabost pro okázalé ceremonie, a aby jejich setkáním dopřál adekvátní kulisy, vypracuje plán Německého fóra — monumentálního areálu, jemuž má dominovat strohá svatyně o půdorysu hákového kříže.

Veřejnosti se projekt poprvé představí ve výstavních síních na Böttcherstrasse. To už se píše pětatřicátý rok a Roselius chce pro Hoetgerovu vizi získat i špičky NSDAP a prezentovat ji na nadcházejícím stranickém sjezdu v Norimberku. Národněsocialistický stát si totiž podle něj s antickými výpůjčkami nemůže dlouhodobě vystačit a byla by škoda nevyužít dědictví dolnoněmecké-seveřanské-pragermánské-atlant'anské kultury, notabene když ve službách Kaffee HAG tvoří umělec, který ji svede tak nápaditě aktualizovat.

Roselius ještě neví, jak moc se plete.

Böttcherstrasse

Bernhard Hoetger je konjunkturalista, který se snaží držet prst na tepu doby, jenže doba jako by o jeho stisk nestála. Ruku mu setřese co chvíli.

Císařské vojáky na frontách první světové války chtěl oslavit pomníkem vítězství, ale okolnosti ho donutily vytvořit památník

padlých. Třiceti komunistům, kteří zemřeli při poválečném pokusu o bolševický puč, věnoval truchlící pietu, jenže nacisté ji rozbili na kusy. Pro Worpswede navrhl kavárnu s galerií, a obyvatelé městečka výstřední budovu překřtili na „Pomatené café“. V Brémách osadil dům odborů sochami shrbených dělníků, a sotva se NSDAP ujala moci, dala je roztavit.

Ani projekt Německého fóra nemá štěstí. Nejenže se ho nepodaří realizovat, ale i Roseliovy sály ho vystavují jen několik dní a pak projekt chvatně stáhnou. Na sochaře a celou ulici totiž o prázdninách roku 1935 zaútočí stranický tisk.

Propříště si Hoetger nemá zasloužit uznání. Jeho sochy jsou zmrzačené a rasově podřadné. Ódin je zparchantělý a modlářský. Dům Pauly Beckerové je nemožný, sklobetonový krov domu Atlantis sochař převzal od nepřátelských Francouzů. Böttcherstrasse ve svém celku představuje bolševický přežitek, zvrhlou ukázkou kulturního rozkladu a produkt choré mysli.

„Opravdu jste si myslel, že jsou vaše stavby dolnoněmecké a vaše umění nordické?“

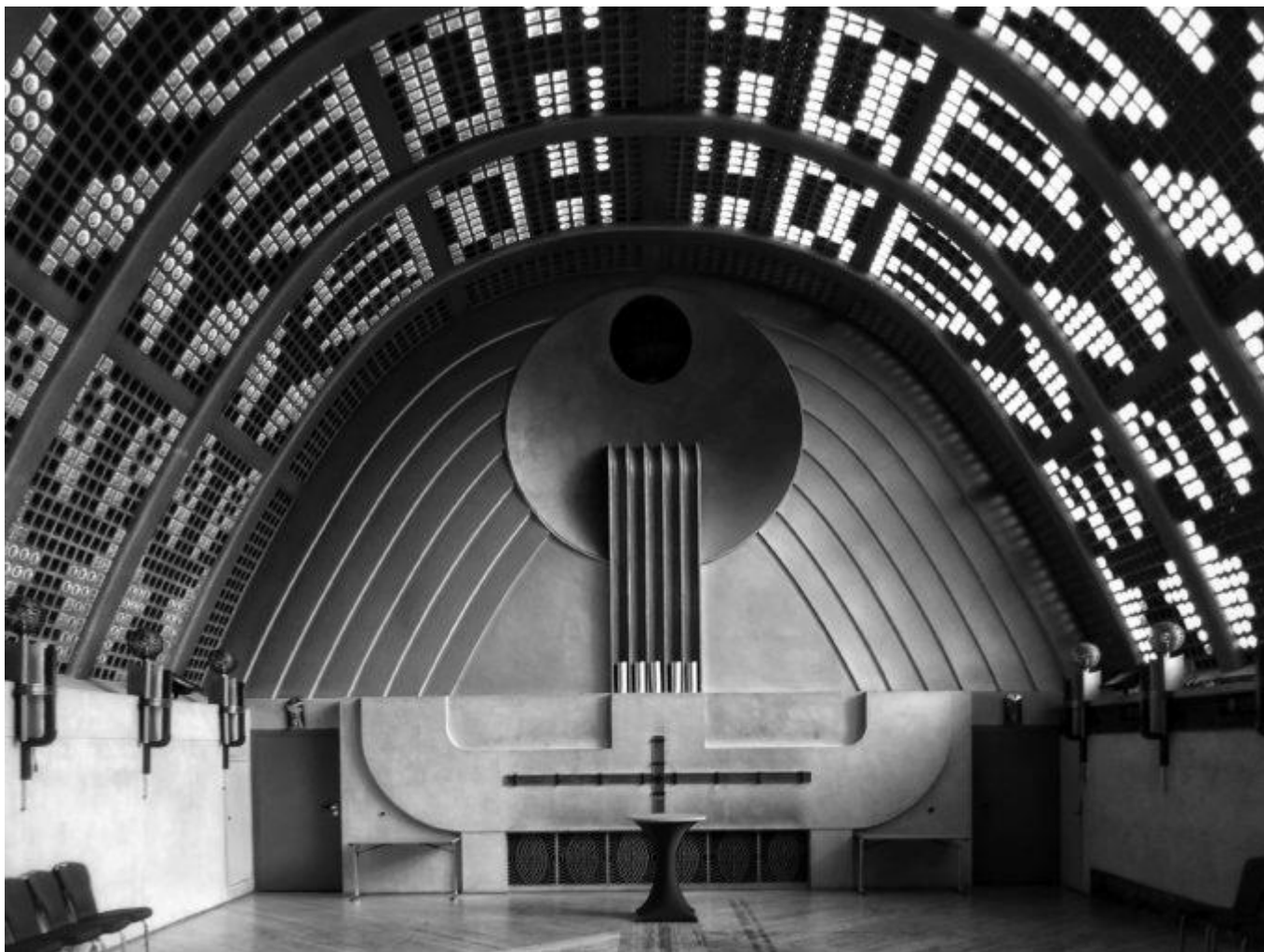
Kampaň proti Böttcherstrasse vede list Schwarzer Korps, týdeník jednotek SS, a ostrý odsudek může vzbuzovat údiv. Hoetger je přece agilní člen partaje, Roselius s hodnotami národního socialismu veřejně sympatizuje i ostré runy v esesáckém znaku připomínají expresionistickou typografii a šéf jednotek Heinrich Himmler je navíc vrchní propagátor germánské mystiky. V Roseliově ulici se ovšem mísí až příliš vlivů naráz, aby se dala před nacistickým purismem snadno obhájit — tím spíš, že se Hoetger svého času zapletl s levicí a že ve zdejší galerii visí i „naše Paula“.

Mecenáš a ambiciózní sochař si Beckerovou svého času přivlastnili pro vlastní prospěch a teď budou souzeni spolu s ní. Expresionismem zkřivené tváře a křiklavé barvy se totiž příčí dobovému kánonu árijské krásy a mrazivé harmonie, který razí Hitler a jeho ideologové —

a i když malířka z německých slatí nebyla tak radikální jako pozdější generace tvůrců, zůstává reprezentantkou stylu, který pro nacisty zosobňuje volnomyšlenkářskou a úpadkovou republiku. A s ní je třeba skoncovat.

„Obrazy řeknou více než slova,“ konstatuje esesácký list a celou tiskovou stranu věnuje denunciačnímu reprintu Roseliových sbírek. Dřevěný Ódin se zde střídá s Pauliným portrétem worpswedské statkářky, fotka uličního portálu s pařížským autoportrétem... a esesmanský žurnalista přidává návodnou doušku: Pro takové umění dnešní člověk neumí nalézt pochopení. Podle našeho mínění, radí, bude nejlepší všechny nevhodné prvky odstranit, přestavět a zbourat.

Klidné časy skončily. Straně je potřeba předložit úlitbu, která otupí znepokojivé výhrady, nesmí být ovšem moc okatá, protože přehnaná podbízivost snadno vzbuzuje nedůvěru. Brémský král přemýšlí a nakonec oznámí, že nadešel čas pochmurné svědectví o časech republiky revidovat.

Nebeský sál, foto: Vratislav Maňák

Ačkoli se projekt Böttcherstrasse zdá být pět let završen, najednou není hotový ani v nejmenším. Podle Roseliova nového výkladu měly všudypřítomné expresionistické detaily zobrazovat chaotického ducha dvacátých let. Jestliže už v říši zavládl řád, ulice se tomu samozřejmě přizpůsobí, a to rovnou na nejexponovanějším místě: Hoetgerově cihlovém portálu.

Bránu dosud dekorovala expresionistická plastika z kroucených drátů a barevného skla a viděl ji každý, kdo do Böttcherstrasse přicházel od brémské radnice. Nyní si na její místo Roselius poroučí „přirozenější řešení“, hlavně žádnou dráždivou avantgardu, a aby se Hoetger rehabilitoval, má náhradu vypracovat sám. Výsledek není k přehlédnutí.

Snaživý sochař nad vstup usadí obrovský bronzový reliéf — měří čtyři metry na výšku i na šíř, celý je pokrytý zlatem a zobrazuje spanilého mladíka, který s mečem sestupuje z nebes, aby zabil trojhlavou saň a osvobodil ujařmený lid.

Je to rytíř, který bojuje proti silám temnoty.

Je to světloňoš, který přinesl Slunce na árijskou Atlantidu.

Je to Siegfried, germánský drakobijec.

Je to svatý Jiří.

A kromě nich to je i archanděl Michael, protože ani Hoetger a ani Roselius nemají jasno v tom, koho má reliéf oficiálně znázorňovat. Neoficiálně je ovšem odpověď jasná jim i celým Brémám, třebaže investor zabránil sochaři, aby do bronzu vyryl číslici 1933. Pozlacené vykoupení ovšem nemusí nacistům stačit.

Řečnické umění

Když vůdce mluví, vychází z příprav. Projevy si píše sám a i pětkrát je přepisuje, kurážná gesta piluje před zrcadlem. Věří, že rétoři svedou pohnout dějinami.

Když vůdce mluví, řeč začíná docela klidně. Vyčkával i hodinu, než se publikum utiší tak, aby před ním mohl vystoupit, a hlas zvyšuje teprve postupně. Nakonec burácí, ve vzduchu lomcuje zařatou pěstí a čelo se mu leskne potem.

Když vůdce mluví, nesejde mu na detailech. Sdělení zjednodušuje na tresť a svět je jenom dobrý, nebo zlý, bílý, nebo černý — a zlý a černý je nepřítel, a když se nepřítel hlasitě označí, dá se proti němu štvát.

Nejhorlivější posluchače Hitler nalézá na stranickém sjezdu v Norimberku. Veškerou kulturní kritiku sice čeká za pár dní úřední

zákaz, ale führera se takové omezení samozřejmě netýká, naopak. Každé jeho slovo má váhu soudního rozsudku. Teď je září 1936 a on promlouvá o umění. Přesněji: o umění v Brémách.

V Německu přežívají elementy, které znají národní socialismus jenom od slyšení, říká.

Tyto elementy používají mlhavé nordické fráze, říká dál.

Tyto elementy se zhlédly v jakémisi atlant'anství, pokračuje.

Tyto elementy zkreslují nacistickou ideu, varuje.

„Národní socialismus tuto kulturu z Böttcherstrasse co nejostřeji odmítá.“

Roselius pomyslí na sebevraždu.

Je to šok.

Böttcherstrasse

Prohlídky Böttcherstrasse se zastavily.

Galerijní sály odřekly další výstavy soudobého umění.

Obrazy Pauly Beckerové nejsou přístupné veřejnosti.

Na turistických brožurách se objevuje investorovo prohlášení, že stavby Bernharda Hoetgera neodpovídají národněsocialistickému vkusu.

Dřevěného Ódina zakrylo lešení. Nahradit ho má hákový kříž.

Správa pohádkové ulice oznamuje, že už nebude pořádat žádné kulturní akce, aby k sobě nepoutala nežádoucí pozornost veřejnosti. Sloužit chce jenom obchodu.

Jediný norimberský projev změnil komerční lunapark v důsledně soukromý objekt, který by nejraději zmizel z mapy.

„Troufne si dnes ještě někdo tvrdit, že náš postoj k Böttcherstrasse vznikl z nedorozumění, z nesouhlasu a s nespravedlivými pohnutkami?“ posmívá se Roseliovi Schwarzer Korps.

Obchodník s kávou navenek prohlašuje, že je potřeba respektovat soud muže, který svedl vrátit německému národu čest a velikost, jemu samotnému se však k respektu muselo dospívat těžko. Böttcherstrasse představuje jeho životní dílo a velkolepý pomník, který v centru Brém postavil pro sebe zrovna tak jako pro ostatní. Ulici od začátku promýšlel jako výkladní skříň německé a projevu národní hrdosti — ideje, z nichž čerpal, se ani příliš nelišily od šovinistických dogmat nacistické strany. Jenže právě nacisté nyní jeho Böttcherstrasse zostudili a veřejně zavrhlí.

Roselius není hlupák a kulturní rozhled mu nechybí. Musí vědět, že v Hitlerově politice jde o běžnou strategii. A nebylo by divu, kdyby ho toto vědomí zneklidnilo ještě víc.

Nevhodná hudba se dá umlčet prostým zákazem (nacisty dráždí hlavně afroamerický jazz).

Nebezpečná literatura se dá spálit (pálení knih zinscenovali hned v prvním roce vlády).

Nechtěná výtvarná díla jde uskladnit nebo výnosně odprodat do ciziny (ministerstvo propagandy pro tyto účely zřídí i speciální konto).

Architektura však nezmizí tím, že ji zakážete. Nedá se skrýt do depozitáře a zahraničním sběratelům ji neprodáte. Pokud vás dráždí

tak, že se jí chcete zbavit, nezbude nic jiného než ji zcela přestavět — anebo poslat k zemi.

Brémský král se obrací na brémského starostu. Tomu je sotva čtyřicet a jeho jedinou kompetencí k řízení hanzovního města je, že za časů republiky vedl malou drůbežárnu nedaleko Hannoveru... jenže zatímco kávový magnát do NSDAP nikdy nevstoupil, mladý politik vlastní stranický průkaz už od pětadvacátého roku.

Pokořený Roselius u něj nyní hledá zastání, které by jeho investici uchránilo před zkázou. Hájí se, že Dům Pauly Beckerové je od počátku nedokončený projekt, a kdyby měl peníze, dal by ho přestavět — a aby se prezentoval jako člověk loajální k moci, bez okolků oznámí, že zlatá plastika v Böttcherstrasse nepředstavuje ani svatého Jiří, ani Siegfrieda, ale Hitlerovo vítězství nad temnotami.

S radničním apelem uspěje jen zpola. Starosta se velkopřumyslníka v rozhovoru s Hitlerem skutečně zastane, ale bohužel zmíní i to, že Kaffee HAG nalilo do výstřední ulice miliony říšských marek. Tématem hovoru v tu chvíli přestává být estetika.

„Kdyby dal ty miliony mně,“ oboří se na starostu Hitler, „mohli národní socialisté převzít moc už o dva roky dříve.“

Dál Roseliovi nezbývá, než aby své staré dluhy splácel sám.

Zvrhlé umění

Od nynějška se v Německu zakazuje modernost.

V červenci 1937 zahajuje Adolf Hitler v mnichovském galerijním paláci první velkoněmeckou výstavu nacistického malířství a sochařství, které mají na věky sloužit jako vzor každému dobrému výtvarníkovi. Souběžně s tím se otevírá i výstava druhá, jen o sto metrů dál v Královské zahradě, a protože si nacisté libují v černobílém vidění, má za cíl varovat, odradit a vyděsit.

Jmenuje se Entartete Kunst, Zvrhlé umění, a je paradox, že jde dosud o jednu z nejnavštěvovanějších výstav v dějinách Německa. Obrazy zde totiž visí bez názvů, bez popisků, někdy i přitlučené hřebíkem do zdi. Doplňují je kresby od lidí s mentálním handicapem a fotografie zmrzačených těl. Nikdo už nesmí pochybovat o tom, že avantgardu s expresionismem v čele vyplodila zdegenerovaná, šílená a zvrácená mysl, která si nezaslouží úctu ani uznání.

Böttcherstrasse stále stojí.

Většinu autorů, kteří se s radostí prezentovali na führerově velkoněmecké výstavě, dnešní veřejnost nezná. Upadli v zapomnění. Konkurenční výstava je naopak hořkou přehlídkou zrekvírované moderny. Visí zde Marc Chagall, Vasilij Kandinskij, Paul Klee, Oskar Kokoschka, Otto Dix. A jsou zde zastoupeni také Emil Nolde a Max Pechstein, které před nacisty neochránil ani servilní slib věrnosti. Práci jich všech teď místo kustoda komentuje žlučovitý komentář na stěně: „Výsměch německému ideálu: kretén a kurva.“

Na fasádě domu Atlantis zůstává teutonský Kristus.

Zostouzení moderního malířství nekončí Mnichovem, výstava se vydává na cestu do Lipska, Hamburku i Vídně. Souběžně s tím nacistické čistky odstraňují zdegenerované umění z německých muzeí. Do konce roku zkonfiskují dvacet tisíc exponátů a seznam zvrhlých umělců se rozroste na čtrnáct set jmen. Patří k nim jak Bernhard Hoetger, tak Paula Beckerová. Znovu jsou zmiňováni společně a i tentokrát k sochařově škodě.

V Böttcherstrasse se po celý rok 1937 nic nezměnilo. Roseliova sbírka malířčiných obrazů je dál přístupná veřejnosti.

Böttcherstrasse

Kající dopis, který Roselius po vyplnění brémského starosty osobně adresoval vůdci, zůstává bez odpovědi šestadvacet dní. Teprve na konci října, skoro šest týdnů po řeči v Norimberku,

se k zostuzenému brémskému podnikateli dostává reakce z říšského kancléřství.

V psaní do Berlína Roselius zvolil ponížený tón. Spolupráci s Hoetgerem ukončil (sochaři vzkázal, že se nehodlá pouštět do sporů, které v konečném důsledku zaplatí ze svého) a v listě Hitlerovi se zapřísáhl, že odvrženou Böttcherstrasse „uvede do souladu se stranickými požadavky“. V praxi to znamená zevrubnou přestavbu, během níž mají Dům Pauly Beckerové a palác Atlantis nahradit nekonfliktní a střídme variace na cihlovou architekturu německého středověku. Jde o návrat v čase, protože přesně takovými domy Roselius Böttcherstrasse vybavil na počátku renovace a přesně tyto domy ho pro svou fádnot rychle znudily... jenže doba si znovu žádá měšťanský vkus, jakkoli zapáchá šosáctvím.

Odpověď z kancléřství proto musí znít ještě překvapivěji než políček na stranickém sjezdu. Hitlerovi totiž najednou na změnách v Böttcherstrasse vůbec nezáleží.

Vůdce vítá, že chcete převzít odpovědnost za svůj stavební omyl a napravit ho, ale to by znamenalo celou ulici od základu přestavět, píše Roseliovi führerův pobočník a pokračuje: Taková přestavba by byla zbytečná. Postačí, když se od poválečného vkusu distancujete, a Böttcherstrasse bude moct zůstat tak, jak stojí.

Časy jsou dávno mrazivé — a nyní začaly být i absurdní. Hitlerův obrat vůbec nedává smysl.

Když druhá světová válka skončila a norimberský tribunál potrestal nejviditelnější viníky, snažili se Němci za minulostí neotáčet a zapomenout. Bezpochyby šlo o moudřejší strategii, než bylo někdejší sycení versailleského traumatu, kdyby ovšem kolem národního socialismu v mnoha případech nezavládlo preventivní autoimunní ticho. S odstupem času totiž nejde vyplnit a vysvětlit toho, co se kolem jedné hanzovní ulice odehrálo, se hledá jenom těžce. Možnosti se sice nabízejí hned dvě, jenže zatímco ta první

(oficiální) je mlhavá a vágní, ta druhá (neoficiální) snadno svádí ke konspirativním spekulacím:

Nacistické Německo v šestatřicátém roce už ostentativně opovrhuje poválečnými úmluvami z Versailles. Na jaře jeho pěchota vstoupila do hraničních oblastí kolem Rýna, ačkoli se zde podle mírových ujednání němečtí vojáci nesmějí pohybovat, a využila k tomu i luftwaffe — válečné letectvo, jehož existenci NSDAP přiznala v předchozím roce, třebaže by podle dohod vůbec nemělo existovat.

Svět nad remilitarizací Porýní přesto jen pokrčil rameny a národní socialisté nyní hledají způsob, jak strategický a odstrašující potenciál svých válečných letek ještě posílit. Aby navýšili výrobní kapacity, chtějí dostat pod kontrolu společnost Focke-Wulf, brémského výrobce letounů, a k tomu jim na podzim roku 1936 pomůže Roseliův kapitál. Ve stejné době, kdy kávového krále Hitler veřejně zostudí, se Roselius ve Focke-Wulfu stává dominantním akcionářem... a firma vzápětí zastře svou vlastnickou strukturu a přesedlá na zbrojení.

Může být, že klid pro Böttcherstrasse a zdejší umělecké sbírky vykoupily bitevníky. Stále tady ale zůstává i říjnová zpráva z říšského kancléřství a v ní není řeč o penězích. Na markách tentokrát jako by vůbec nesešlo. Mluví se jen o prosté dezinterpretaci, až se zdá, že Roseliův šok byl výplod choré mysli a zbytečně přepjatá reakce.

„Svůj názor na Böttcherstrasse vůdce vůbec nezamýšlel jako jakýkoli osten namířený proti vaší osobě,“ stojí v podivném dopise z Berlína. „Chtěl toliko poukázat na umělecký směr, který je jeho vnímání umění naprosto vzdálený.“

Je březen 1937 a „naprosto vzdálený umělecký směr“ získává oficiální hájení. Pouhého čtvrt roku předtím, než nacistická kulturní propaganda celou avantgardu halasně zavrhne a začne od ní čistit německé galerie, se Böttcherstrasse stává kulturní památkou — z rozhodnutí říšských úřadů.

V režimu, který se zkonfiskovaného expresionistického umění štítí tak, že ho v lepším případě vyprodává do ciziny a v horším rovnou pálí, jde o nevídaný tah. Nevídaný tím spíš, že tytéž stavby o půl roku dřív difamoval sám diktátor. Nyní se Böttcherstrasse mění na chráněnou lokaci a ochrana je to stejně efektivní jako posměšná. Národní socialismus si totiž na Roseliově životním projektu cení jeho oficiální bezcennost; příštím generacím Hitlerovy tisícileté říše má sloužit jako odstrašující skanzen zvrhlého umění. Jako trvalá připomínka kulturního úpadku, který razila prohnílá republika.

Orloj se otáčí, zvonkohra cinká, wehrmacht se chystá k výbojům. Pohádka končí. Pod nacistickou záštitou Böttcherstrasse přežije nejen svého duchovního otce (Ludwig Roselius umírá v roce 1943), ale i nadcházející šestiletou válku, aniž by musela projít sebemenší změnou. První, kdo do ní zasáhne, jsou teprve bomby spojeneckých letadel.

Reklamní umění

Böttcherstrasse v Brémách stojí dodnes. Dávno není muzeem zvráceného vkusu. Prezentuje se jako „108 metrů umění, kultury a gastronomie“ — a kromě toho také jako „město ve městě“, „ulice našeho srdce“ a „tajná hlavní třída Brém“.

Stavby poškozené americkými bombardéry se podařilo citlivě obnovit už v padesátých letech a při srovnání s předválečnou podobou chybí jenom ukřížovaný Ódin; strom života a germánské runy nahradila uměřená cihlová fasáda, která zakryla i nosníky Nebeského sálu. I ten na Böttcherstrasse ale pořád je.

Recepce hotelu, který dnes vlastní dům Atlantis, půjčuje klíče za drobnou úplatu a s nimi se člověk musí pustit po Hoetgerově schodišti sám. Prostor pod skleněnou střechou se nezměnil, jen jména velkých Němců zmizela ze stěn a v někdejší atlant'anské svatyni stojí stohované židle a odstavené rautové stolky. Nezdá se ovšem, že by Nebeský sál někomu chyběl, a upřímně... Böttcherstrasse ho ani nepotřebuje. Pangermánské art deco beztak nezapadá do image pitoreskní ulice s tajemnými průchody a prodejny turistických

tretek. Do majetku Kaffee HAG sice nepatří dobré půlstoletí, turistickou atrakcí se ale snaží být se stejnou intenzitou jako v době svého vzniku.

Zvědaví návštěvníci nyní korzují ulicí, kupují plátěné tašky s přetiskem obrazů Pauly Beckerové, plyšové figurky brémských muzikantů a další lokální kýče... a když na to přijde, koupí i čaj a kávu z obchůdku s vlámskými kachlemi, kde Ludwig Roselius předváděl svůj bezkofeinový div.

Kromě toho všichni fotí, a protože je Böttcherstrasse dost úzká, nejlépe se fotí její vstup. Že zlatý reliéf představuje hold Adolfu Hitlerovi, se ovšem dozví jen málokdo. Ulici spravuje městská spořitelna, a i když informační cedule visí na každém čísle popisném, u Světloňose vysvětlení chybí. I nedávné snahy místní iniciativy o nápravu vyšuměly do ztracena.

Dnešní Böttcherstrasse totiž hloubky nehledá, neodkrývá stará traumata. Návštěvníkům nabízí jen prosté rozptýlení v malebných zákoutích a pramálo jí záleží na tom, jestli jde o kout v místní pivnici, nebo v galerii worpswedské malířky.

Roselius prohlašoval, že správná reklama svede rozpoznat, co je pro člověka dobré (třebaže on sám to ani neví), a to mu také představí a bez nátlaku nabídne. Böttcherstrasse potom koncipoval jako balzám pro ztrápenou německou duši. S odstupem století se kontext samozřejmě proměnil, ale jako balzám Roseliův lunapark funguje i dál. Na svou problematickou minulost totiž vůbec neupozorňuje. Prodává jen romantické kulisy. Pro krále Ludwiga to musí být čest.